BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING NUTQIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Imomqulov Islombek Ilhomovich
Xalqaro Nordik Universiteti Pedagogika mutaxassisligi I-kurs magistri
https://doi.org/10.5281/zenodo.20348203

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik asoslari, zamonaviy ta’lim texnologiyalarining imkoniyatlari hamda interfaol metodlarning samaradorligi tahlil qilingan. Shuningdek, nutqiy kompetensiyani shakllantirishda o‘yin texnologiyalari, kommunikativ yondashuv, axborot-kommunikatsiya vositalari va innovatsion metodlardan foydalanishning nazariy hamda amaliy jihatlari yoritilgan. Tadqiqot davomida boshlang‘ich ta’lim jarayonida nutqiy faoliyatni rivojlantirishning samarali usullari va pedagogik shart-sharoitlari aniqlangan.
Kalit so‘zlar: nutqiy kompetensiya, boshlang‘ich ta’lim, interfaol metod, pedagogik texnologiya, kommunikativ yondashuv, o‘yin texnologiyasi, nutq rivojlantirish, innovatsion ta’lim.

Аннотация. В данной статье проанализированы педагогические основы развития речевой компетентности учащихся начальных классов, возможности современных образовательных технологий, а также эффективность интерактивных методов. Кроме того, освещены теоретические и практические аспекты использования игровых технологий, коммуникативного подхода, информационно-коммуникационных средств и инновационных методов в формировании речевой компетентности. В ходе исследования были определены эффективные методы и педагогические условия развития речевой деятельности в процессе начального образования.
Ключевые слова: речевая компетентность, начальное образование, интерактивный метод, педагогическая технология, коммуникативный подход, игровые технологии, развитие речи, инновационное образование.

Abstract. This article analyzes the pedagogical foundations of developing speech competence in primary school students, the possibilities of modern educational technologies, and the effectiveness of interactive methods. In addition, the theoretical and practical aspects of using game technologies, communicative approaches, information and communication tools, and innovative methods in the formation of speech competence are highlighted. During the research, effective methods and pedagogical conditions for developing speech activity in primary education were identified.
Keywords: speech competence, primary education, interactive method, pedagogical technology, communicative approach, game technology, speech development, innovative education.

Ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan modernizatsiya jarayonlari boshlang‘ich ta’lim oldiga yangi vazifalarni qo‘ymoqda. Ayniqsa, o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish bugungi kunning dolzarb pedagogik muammolaridan biri hisoblanadi. Chunki nutqiy kompetensiya o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, muloqotga kirishishi, o‘z fikrini erkin ifodalashi hamda ijtimoiy munosabatlarda faol ishtirok etishini ta’minlaydi.

Boshlang‘ich sinf davri bolaning nutqiy rivojlanishida eng muhim bosqich hisoblanadi. Ushbu davrda o‘quvchilarda og‘zaki va yozma nutq ko‘nikmalari, lug‘at boyligi, muloqot madaniyati va fikrni izchil bayon etish malakalari shakllanadi. Shu sababli zamonaviy

pedagogik texnologiyalar asosida nutqiy kompetensiyani rivojlantirish metodikasini takomillashtirish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Mazkur tadqiqot ishida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish texnologiyalarining pedagogik samaradorligini aniqlash maqsadida bir qator ilmiy-pedagogik metodlardan foydalanildi. Tadqiqot jarayoni izchil, tizimli va ilmiy asoslangan holda tashkil etildi.

Tadqiqot davomida eng avvalo pedagogik kuzatuv metodidan foydalanildi. Ushbu metod yordamida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining dars jarayonidagi nutqiy faolligi, muloqotga kirishish darajasi, fikrni og‘zaki ifodalash ko‘nikmalari hamda o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi kommunikativ munosabatlar kuzatildi. Kuzatuv jarayonida o‘quvchilarning nutq boyligi, mustaqil fikrlashi va savollarga javob qaytarish qobiliyati tahlil qilindi. Shuningdek, darslarda qo‘llanilayotgan pedagogik texnologiyalarning o‘quvchilarning nutqiy rivojlanishiga ta’siri ham o‘rganildi.

Tadqiqotda suhbat va so‘rovnoma metodlari ham muhim o‘rin egalladi. Mazkur metodlar orqali boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari, o‘quvchilar hamda ota-onalarning nutqiy kompetensiyani rivojlantirishga oid fikr-mulohazalari o‘rganildi. Suhbat jarayonida o‘qituvchilarning darslarda interfaol metodlar va o‘yin texnologiyalaridan foydalanish tajribasi tahlil qilindi. So‘rovnomalar esa o‘quvchilarning nutqiy qiyinchiliklari, kommunikativ faolligi hamda dars jarayoniga bo‘lgan qiziqishini aniqlash imkonini berdi.

Qiyosiy tahlil metodi yordamida an’anaviy ta’lim metodlari bilan innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslarning samaradorligi o‘zaro solishtirildi. Ushbu tahlil orqali interfaol metodlar, o‘yin texnologiyalari va kommunikativ yondashuv asosidagi mashg‘ulotlarning o‘quvchilar nutqiy kompetensiyasiga ta’siri ilmiy jihatdan asoslandi. Natijalar o‘quvchilarning erkin fikrlashi, lug‘at boyligi va muloqot madaniyati innovatsion metodlar asosida samaraliroq rivojlanishini ko‘rsatdi.

Tadqiqotning asosiy qismi tajriba-sinov ishlari orqali amalga oshirildi. Tajriba-sinov jarayonida boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan maxsus ishlab chiqilgan metodik mashg‘ulotlar olib borildi. Tajriba guruhlarida interfaol pedagogik texnologiyalar, didaktik va rolli o‘yinlar, muammoli vaziyatlar hamda AKT vositalaridan keng foydalanildi. Nazorat guruhlarida esa an’anaviy o‘qitish metodlari qo‘llanildi. Tajriba yakunida o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasi darajasidagi o‘zgarishlar o‘rganilib, samaradorlik ko‘rsatkichlari aniqlashtirildi.

Olingan natijalarni ilmiy asosda umumlashtirish uchun statistik tahlil metodidan foydalanildi. Statistik tahlil yordamida tajriba va nazorat guruhlari natijalari qiyoslandi hamda foiz ko‘rsatkichlari orqali pedagogik texnologiyalarning samaradorlik darajasi aniqlandi. Ushbu metod tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etdi.

Shuningdek, tadqiqot davomida ilmiy-metodik adabiyotlarni o‘rganish metodidan ham keng foydalanildi. Mavzuga oid mahalliy va xorijiy pedagog olimlarning ilmiy ishlari, monografiyalari, dissertatsiyalari, o‘quv qo‘llanmalari hamda ilmiy maqolalari tahlil qilindi. Bu esa boshlang‘ich ta’limda nutqiy kompetensiyani rivojlantirishning nazariy asoslarini aniqlash hamda mavjud pedagogik tajribalarni umumlashtirish imkonini berdi.

Tadqiqotning metodologik asosini kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyalari hamda kommunikativ pedagogika tashkil etdi. Kompetensiyaviy yondashuv o‘quvchilarda nafaqat bilim, balki amaliy nutqiy ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyalari esa har bir o‘quvchining individual imkoniyatlari, qiziqishlari va psixologik xususiyatlarini hisobga olish asosida ta’lim samaradorligini oshirishni nazarda tutadi. Kommunikativ pedagogika esa o‘quvchilarning erkin muloqotga kirishishi, o‘z fikrini mustaqil va ravon ifodalashi hamda

nutqiy faolligini rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik tizim sifatida tadqiqotning muhim metodologik tayanchi bo‘lib xizmat qildi.

Nutqiy kompetensiya — bu o‘quvchining til birliklaridan to‘g‘ri va samarali foydalanish, o‘z fikrini aniq ifodalash, muloqot jarayonida faol ishtirok etish qobiliyatidir. U quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- lingvistik kompetensiya;
- kommunikativ kompetensiya;
- ijtimoiy-madaniy kompetensiya;
- pragmatik kompetensiya.

Boshlang‘ich ta’limda nutqiy kompetensiya o‘quvchilarning umumiy intellektual rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Nutqi rivojlangan o‘quvchi o‘zlashtirish jarayonida faol bo‘ladi, fikrini erkin bayon etadi va ijodiy tafakkurga ega bo‘ladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayoni tizimli va bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Ushbu jarayonda o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, psixologik holati, individual imkoniyatlari hamda ta’lim jarayonining mazmuni hisobga olinadi. Nutqiy kompetensiyani rivojlantirish texnologiyalari bir necha o‘zaro bog‘liq bosqichlardan tashkil topib, ular diagnostik, loyihalash, amaliy hamda monitoring-baholash bosqichlarini o‘z ichiga oladi.

Diagnostik bosqichda nutqiy kompetensiyani rivojlantirish texnologiyalarining dastlabki bosqichi diagnostik bosqich hisoblanadi. Ushbu bosqichda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy rivojlanish darajasi aniqlanadi hamda mavjud muammolar tahlil qilinadi. Diagnostika jarayoni pedagogik kuzatuv, suhbat, savol-javob va maxsus topshiriqlar asosida amalga oshiriladi.

Mazkur bosqichda o‘quvchilarning nutqiy faolligi, so‘z boyligi hamda bog‘lanishli nutqni shakllantirish darajasi o‘rganiladi. Tahlillar natijasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining aksariyatida erkin fikr bildirish, o‘z fikrini izchil bayon qilish hamda muloqotga faol kirishishda ayrim qiyinchiliklar mavjudligi aniqlandi. Ayniqsa, ayrim o‘quvchilarda lug‘at boyligining yetarli emasligi, nutqdagi grammatik xatolar va fikrni aniq ifodalay olmaslik holatlari kuzatildi.

Diagnostik bosqichning asosiy vazifasi o‘quvchilarning individual nutqiy imkoniyatlarini aniqlash va keyingi bosqichlar uchun metodik yo‘nalishlarni belgilashdan iboratdir.

Loyihalash bosqichi nutqiy kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan pedagogik texnologiyalarni tanlash va rejalashtirish jarayonini o‘z ichiga oladi. Ushbu bosqichda darslarning maqsadi, mazmuni, metodlari va vositalari aniqlashtiriladi.

Nutqiy kompetensiyani rivojlantirishda quyidagi pedagogik texnologiyalardan foydalanish rejalashtiriladi:

- interfaol metodlar;
- o‘yin texnologiyalari;
- axborot-kommunikatsiya texnologiyalari;
- muammoli ta’lim;
- rolli o‘yinlar;
- kommunikativ mashqlar.

Loyihalash jarayonida o‘quvchilarning yosh, psixologik va individual xususiyatlari alohida hisobga olinadi. Chunki boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ko‘proq o‘yin faoliyati orqali bilimni samarali o‘zlashtiradilar. Shu sababli mashg‘ulotlarni qiziqarli va interfaol shaklda tashkil etish muhim pedagogik omil hisoblanadi.

Mazkur bosqichda o‘quvchilarning nutqiy faolligini oshirishga xizmat qiluvchi topshiriqlar, didaktik materiallar hamda kommunikativ vaziyatlar ishlab chiqiladi.

Shuningdek, dars jarayonida AKT vositalaridan foydalanish orqali o‘quvchilarning qiziqishi va faolligini oshirish imkoniyatlari ham rejalashtiriladi.

Nutqiy kompetensiyani rivojlantirish texnologiyalarining amaliy bosqichi tadqiqotning eng muhim va asosiy jarayonlaridan biri hisoblanadi. Mazkur bosqichda oldindan rejalashtirilgan pedagogik texnologiyalar hamda interfaol metodlar bevosita ta’lim jarayoniga tatbiq etiladi. O‘quvchilarning nutqiy faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan mashg‘ulotlar tashkil qilinib, ularda erkin fikrlash, muloqotga kirishish va mustaqil nutq hosil qilish ko‘nikmalari shakllantiriladi.

Amaliy bosqichda darslar zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etilib, o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshirishga alohida e’tibor qaratiladi. Ta’lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish o‘quvchilarni passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Natijada o‘quvchilar o‘z fikrini mustaqil bayon qilish, tengdoshlari bilan erkin muloqot qilish hamda muammoli vaziyatlarga ijodiy yondashish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Amaliy bosqichda qo‘llanilgan interfaol metod va pedagogik texnologiyalar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligi kuzatildi. Ushbu metodlar o‘quvchilarning erkin fikrlashi, lug‘at boyligi, bog‘lanishli nutqi va kommunikativ faolligini rivojlantirish bilan birga, ularning darsga bo‘lgan qiziqishini ham sezilarli darajada oshiradi.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega. Ayniqsa, interfaol metodlar va o‘yin texnologiyalari o‘quvchilarning erkin fikrlashi, muloqotga faol kirishishi hamda nutqiy faolligini sezilarli darajada oshiradi.

Shuningdek, monitoring natijalari o‘quvchilarning darslarga bo‘lgan qiziqishi kuchayganligini, nutqdagi grammatik va uslubiy xatolar kamayganligini ham ko‘rsatdi. Bu esa zamonaviy pedagogik texnologiyalarni boshlang‘ich ta’lim jarayoniga keng joriy etish muhim pedagogik ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Tajriba-sinov ishlari natijasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy kompetensiyasida sezilarli ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi. Jumladan, o‘quvchilarning lug‘at boyligi kengaydi, erkin fikr bildirish va o‘z fikrini ravon ifodalash ko‘nikmalari rivojlandi. Shuningdek, dialogik va monologik nutq malakalari yaxshilanib, dars jarayonidagi faollik darajasi oshdi.

Interfaol metodlar va o‘yin texnologiyalari asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda samarali natija berdi. Natijada o‘quvchilar muloqotga faol kirishish, savollarga mustaqil javob berish hamda tengdoshlari bilan hamkorlikda ishlash ko‘nikmalariga ega bo‘ldilar.

Bundan tashqari, o‘yin va interfaol texnologiyalar o‘quvchilarning psixologik faolligini oshirib, ularning darsga bo‘lgan qiziqishi va motivatsiyasini kuchaytirgani aniqlandi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish ta’lim jarayonining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Tadqiqot natijalari interfaol va innovatsion pedagogik texnologiyalar o‘quvchilarning nutqiy faolligini oshirishda samarali ekanligini ko‘rsatdi.

Xususan, o‘yin texnologiyalari, kommunikativ metodlar, rolli o‘yinlar va AKT vositalari o‘quvchilarning erkin fikrlashi, muloqotga kirishishi hamda nutq boyligini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi.

Shu sababli boshlang‘ich ta’limda nutqiy kompetensiyani rivojlantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy raqamli va interfaol texnologiyalarni keng qo‘llash muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’limga oid farmon va qarorlari.
3. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2017.
4. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2019.
5. Ziyomuhammedov B. Pedagogika. – Toshkent, 2018.
6. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2016.
7. G‘ulomov A. Nutq o‘stirish metodikasi. – Toshkent, 2015.
8. Леонтьев А.А. Психология речи и речевого общения. – Москва, 2018.
9. Vygotskiy L.S. Tafakkur va nutq. – Moskva, 2019.
10. Azizxo‘jayeva N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2021.
11. Б.Б. Абдраимова Закономерности и принципы диагностической деятельности будущего учителя биологии // INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY Илмий – назарий ва методик журнал 2024 йил №8/1 502-507 бет
12. Б.Б. Абдраимова Бўлажак биология ўқитувчиси диагностик фаолиятининг табиий йўналишлари // Муғаллим ҳәм узликсиз билимлендириў
13. (илмий-методик журнал) 5/1 -2024 сентябрь 101-107 бет
14. Б.Б. Абдраимова Отношение родителей, учеников и общества к инклюзивному образованию// Journal of Multidisciplinary Innovation in Science and Education Volume 1, Issue 2, October, 2025 318-326 бет
15. Б.Б. Абдраимова Современное состояние повышение интереса обучающихся в биологии в условиях научно-исследовательских деятельности.// Хоразм маъмун академияси ахборотномаси (илмий-методик журнал) 2024 йил №223/4 217-220 бет
16. Б.Б. Абдраимова Личностно-ориентированный процесс обучения как объект педагогической диагностики //Вестник – науки Международный научный журнал. Тольятти 2022, №9 Том (54/4) стр. 18-22